

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

**ΟΙ
ΣΕΡΡΕΣ**

**ΚΑΙ Η
ΠΕΡΙΟΧΗ
ΤΟΥΣ**

**ΑΠΟ ΤΗΝ
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ
ΜΕΧΡΙ ΤΗ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ**

Β' ΤΟΜΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2013

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ

Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΝΗΠΙΑΚΟΥ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΥ ΜΕΛΑ ΣΤΟ ΣΑΝΤΖΑΚΙ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (ΑΡΧΕΣ 20ού ΑΙΩΝΑ)

Το Σεπτέμβριο του 1884 πέθανε στο Παρίσι ο Βασίλειος Γ. Μελάς¹, γόνος της γνωστής ηπειρωτικής οικογένειας των Μελάδων, μέλη της οποίας, για διαφορετικούς, κάθε φορά, λόγους απέκτησαν πανελλαδική φήμη. Θυμίζουμε τα αδέρφια του Βασιλείου Μελά, Λέοντα και Μιχαήλ, και τον ανεψιό του -γιο του Μιχαήλ-, Παύλο Μελά για να περιοριστούμε στα πιο βαρύγδουπα.

Με τη διαθήκη του λοιπόν ο πρώην μεγαλέμπορος του παροικιακού ελληνισμού διέθετε τους πόρους που θα προέρχονταν από το Μέγαρό του στην πλατεία Κοτζιά της Αθήνας (δηλαδή το ενοίκιο που εισέπραττε από το Δημόσιο για τη χρήση του κτιρίου ως Κεντρικού Ταχυδρομείου Αθηνών, σήμερα έδρα κεντρικών υπηρεσιών της Εθνικής Τραπέζης, και τα ενοίκια από ιδιώτες που νοίκιαζαν τα καταστήματα που βρίσκονταν στην εξωτερική περιμέτρο του κτιρίου), για την ίδρυση σχολικών κτιρίων και ειδικότερα νηπιαγωγείων σε περιοχές του ελληνικού χώρου που είχαν άμεση ανάγκη τέτοιων ιδρυμάτων. Σημαντική παράμετρος: η πρόβλεψη του Βασιλείου Μελά άφηνε εκτός της δράσης του Ιδρύματος που ανέλαβε να υλοποιήσει τους όρους της διαθήκης του, την πόλη των Αθηνών, όχι όμως και την Αττική, αλλά περιελάμβανε περιοχές εκτός του ελληνικού βασιλείου, όπου υπήρχαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί. Με αυτό τον τρόπο συστάθηκε το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά (στο εξής ΝΕΜ), ίδρυμα, θα λέγαμε σήμερα, ιδιωτικού δικαίου, το οποίο διηύθυνε, σύμφωνα πάλι με τους λίγους αλλά

---

1. Για τον Βασίλειο Μελά στοιχεία υπάρχουν διάσπαρτα σε πολλές πηγές και βοηθήματα καθώς, εκτός από την εμπορική δράση, που τον ανέδειξε σε έναν από τα πλέον δυναμικά στοιχεία του παροικιακού ελληνισμού, υπήρξε και μια από τις προσωπικότητες εκείνες που χαρακτηρίζουν την κοινωνικο-οικονομική αλλά και την πολιτισμική ζωή της Αθήνας στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αι. ειδικότερα μάλιστα από τη στιγμή της επανεγκατάστασής του στην πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους (τέλη Αυγούστου 1878, προερχόμενος από τη μόνιμη, ως τότε, εγκατάστασή του στο Λονδίνο). Βιογραφικά του στοιχεία υπάρχουν κυρίως στα: Δ. Βικέλα, *Η ζωή μου*, Αθήνα 1908. Λ. Ι. Μελά, *Μια οικογένεια-μια ιστορία*, Αθήνα 1967 και Όλγα Παλαιολόγου-Μιχαηλάρη, *Οι παιδικοί πληθυσμοί και η ένταξή τους στο σύστημα των εθνικών διεκδικήσεων (τέλη 19ου-αρχές 20ού αι.)*. *Η περίπτωση του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά*, Αθήνα 2005 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή), όπου στο σχετικό κεφάλαιο τα βιογραφικά του Βασιλείου Μελά και ορισμένα στοιχεία από τις ενδιαφέρουσες περιπέτειες της οικογένειας Μελά στην πορεία της: Γιάννενα, Κων/πολη, Οδησός, Κυκλάδες, Ναύπλιο, Αθήνα, Λονδίνο, Μασσαλία κ.α.

πολύ συγκεκριμένους όρους της διαθήκης, τριμελής διαχειριστική επιτροπή, την οποία συγκροτούσαν μέλη της οικογένειας Μελά και Βικέλα².

Μολονότι δεν θα μας απασχολήσει στην παρούσα ανακοίνωση ούτε άλλωστε αποτελεί αντικείμενο ανάλυσης του παρόντος συνεδρίου το πολυσύνθετο φαινόμενο του ελληνικού ευεργετισμού, τα τελευταία χρόνια η δράση των εθνικών ευεργετών, η εθνική ευεργεσία γενικότερα, απασχόλησε και απασχολεί σοβαρά την ελληνική ιστορική επιστήμη, παράγοντας έργα που έχουν εγκαταλείψει το απλοϊκό ερμηνευτικό σχήμα, κατά το οποίο ένας πλούσιος Έλληνας συναγείρεται από το αίσθημα προσφοράς προς το γενέθλιο τόπο και προσφέρει αφειδώς χρήματα για την κατασκευή έργων που θα αναπληρώσουν ελλείψεις και θα συντελέσουν στο μεγαλείο της πατρίδας. Ποτέ τα πράγματα δεν ήταν ούτε είναι τόσο απλά και μονοσήμαντα³. Ας σημειώσουμε εδώ μόνο ότι στην περίπτωση του Μελά έχουμε απόκλιση και από τα δύο βασικά σκέλη του ευεργετικού δίπολου: α) προσφορές που κατευθύνονται στον στενό τόπο καταγωγής του διαθέτη, β) προσφορές που κατευθύνονται προς το κέντρο του νεοσύστατου κράτους, την πρωτεύουσα, ή και προς τις μεγάλες περιφερειακές πόλεις. Εδώ, πρόκειται για κάτι άλλο που εντάσσεται βέβαια στο γενικό σχήμα αλλά προσδιορίζεται, σε μεγάλο βαθμό, από τον παράγοντα των εθνικών διεκδικήσεων, οι οποίες στα τέλη του 19ου αι. και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} σημαδεύουν καταλυτικά τα ελληνικά, τα βαλκανικά γενικότερα πράγματα, όπως ίσως θα φανεί από την ανάλυση που θα ακολουθήσει.

Το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά⁴ άρχισε να λειτουργεί από το 1894, όταν πέθανε η χήρα του Βασιλείου, Τερψιχόρη, το γένος Γεραλοπούλου, και ουσιαστικά από το 1895 όταν συγκεντρώθηκαν τα πρώτα χρήματα από τις αποδόσεις του κληροδοτήματος και εγκρίθηκε η ίδρυση του πρώτου σχολικού κτιρίου στο Μαρούσι. Εφεξής το ΝΕΜ και αφού προσωρινά, το 1897, αντιμετώπισε τις συνέπειες μιας καταστρεπτικής πυρκαγιάς του Μεγάρου της πλατείας Κοτζιά -ευτυχώς ασφαλισμένου-, θα εξακτινώσει τη δράση του σε πολλά σημεία του ελλαδικού κυρίως χώρου αλλά και όπου αλλού υπήρχαν σημαντικές ελληνικές κοινότητες (Μικρά Ασία, Θράκη,

2. Όλα αυτά βλ. στο Παλαιολόγου-Μιχαηλάρη, *Οι παιδικοί...*, ό.π., όπου η δράση του ΝΕΜ, όπως εξακτινώνεται στο χώρο και στο χρόνο. Ας σημειώσουμε εδώ συμπληρωματικά ότι το ΝΕΜ εξακολουθεί να λειτουργεί ακόμα και σήμερα επιτελώντας το ίδιο έργο, δηλαδή ιδρύοντας νηπιαγωγεία, όπου υφίσταται παρόμοια ανάγκη. Ας έχουμε εξάλλου υπόψη μας ότι μεταξύ των οικογενειών Μελά και Βικέλα υπάρχει συγγενικός δεσμός, που ενισχύεται έτι περαιτέρω καθώς ο Β. Μελάς και ο Δ. Βικέλας παντρεύτηκαν δύο αδελφές Γεραλοπούλου.

3. Για τον ευεργετισμό παραπέμπουμε στη διδακτορική διατριβή V. Théodorou, *Oeuvres de Bienfaisance en Grèce (1870-1920). Profil et attitudes des donateurs*, Paris 1987.

4. Για τη δράση του ΝΕΜ, κρίνουμε σκόπιμο να παραπέμπουμε εδώ και στο δημοσίευμα: [Β. Μελά], *Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά*, Αθήνα ²1987 (βελτιωμένη και επαυξημένη έκδοση του δημοσιεύματος της ίδιας χρονιάς: *Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά 1887-1987. Εκατό χρόνια δημιουργίας*).

Μακεδονία, Ήπειρο), συνεχίζοντας ακόμα και σήμερα, υπό άλλους όρους και συνθήκες βέβαια, το σημαντικό έργο του που έρχεται να συστοιχηθεί με αυτό του επίσημου ελληνικού κράτους.

Με βάση αυτά τα εισαγωγικά στοιχεία εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι η δράση του ΝΕΜ την κρίσιμη περίοδο από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως και τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου}, αποκτά μεγάλη σημασία, καθώς, όπως είναι γνωστό, οι βόρειες και ανατολικές περιοχές των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας και ειδικότερα η περιοχή της Μακεδονίας, υπό την ευρεία γεωγραφική της έκταση, αποτέλεσαν, ως την οριστική ένταξή τους στα υπό διαμόρφωση εθνικά βαλκανικά κράτη, το αντικείμενο ποικίλων διεκδικήσεων και το πεδίο ευρύτατης προπαγανδιστικής δράσης που κάλυπτε όλα τα πιθανά πεδία: κοινωνικό, εκπαιδευτικό, πολιτισμικό, εκκλησιαστικό.

Κάτω από αυτές, λοιπόν, τις κρίσιμες συγκυρίες το ΝΕΜ θα βρεθεί υποχρεωμένο, αφού πρώτα δοκιμάσει τις δυνάμεις του εντός των ορίων του ελληνικού κράτους (Μαρούσι, Αμπελάκια Σαλαμίνας, Λίμνη Εύβοιας, Πάνορμος Τήνου) να ευθυγραμμισθεί με τις πιεστικές ανάγκες των καιρών και να αναλάβει σημαντικές πρωτοβουλίες, ανταποκρινόμενο σε πιεστικά αιτήματα πληθυσμών της Μικράς Ασίας⁵, αλλά κυρίως εκείνων της Μακεδονίας και της Ηπείρου, όπου δινόταν η κύρια “μάχη”. Και σ’ αυτή τη “μάχη”, εντός και εκτός εισαγωγικών, μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, όπου κάτω από αφόρητες πιέσεις όλοι, ή οι περισσότεροι, μπορούσαν να είναι απ’ όλα, η συμβολή της εκπαίδευσης, η ανέγερση σχολείων όπου θα παρέχονταν τα ελληνικά γράμματα και κυρίως θα διδασκόταν η ελληνική γλώσσα και θα καλλιεργούνταν η ελληνική εθνική συνείδηση, προσλάμβανε τις διαστάσεις παράγοντα κεφαλαιώδους σημασίας⁶.

Η παρέμβαση του ΝΕΜ στο μακεδονικό χώρο εκδηλώνεται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και ειδικότερα το 1902, όταν ο γενικός πρόξενος (1899-1904) της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη Ευγένιος Ευγενειάδης και τον επόμενο χρόνο ο διάδοχός του Λάμπρος Κορομηλάς (1904-1906), ενεργούν και πείθουν τη Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ⁷ να διαθέσει κεφάλαια για την ανέγερση «νηπιαγωγείων ή σχολείων της πρώτης στοιχειώδους εκπαι-

---

5. Από την περιοχή αυτή μέσω του Συλλόγου Μικρασιατών «Η Ανατολή» που έδρευε στην Αθήνα έλαβε δεκάδες αιτήσεις αλλά πρόλαβε ή θέλησε να ανταποκριθεί και να κτίσει τα αντίστοιχα σχολικά κτίρια μόνο σε τρεις πόλεις: Ικόνιο, Κοτύαιο (Κιουτάχειο), Πέρματα Λυκαονίας, βλ. Παλαιολόγου-Μιχαηλάρη, *Παιδικοί...*, ό.π.

6. Για τα θέματα αυτά βλ. Σ. Βούρη, *Εκπαίδευση και εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της βορειοδυτικής Μακεδονίας, 1870-1904*, Αθήνα 1992, όπου και η σχετική βιβλιογραφία, ενώ χρήσιμο για το θέμα εξακολουθεί να παραμένει το βιβλίο του Στ. Παπαδόπουλου, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970.

7. Την αποτελούσαν τότε οι: Δημ. Βιζέλας, Βίκτωρ Μελάς και Λέων Μελάς, βλ. Παλαιολόγου-Μιχαηλάρη, *Οι παιδικοί...*, ό.π., σσ. 210-211.

δεύσεως εις τα παρ' ομογενών κατοικούμενα μέρη της Μακεδονίας»⁸. Εφεξής τα πράγματα θα πάρουν και εδώ τον δρόμο τους και σχολικά κτίρια θα αρχίσουν να ιδρύονται δαπάναις του ΝΕΜ σε πολλά σημεία της Μακεδονίας, εφόσον βέβαια εκπληρώνονταν οι όροι, τους οποίους έθετε παγίως το Επιμελητήριο, δηλαδή να προσφέρει το οικόπεδο η ενδιαφερόμενη κοινότητα, να έχει εκδοθεί με ευθύνη της το αντίστοιχο φιορμάνι (άδεια ανέγερσης κτιρίου) από τις οθωμανικές αρχές με τη μεσολάβηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, να συγκροτηθεί τριμελής επιτροπή επιτοπίως από ευυπόληπτους πολίτες που θα παρακολουθούσε εκ του σύνεγγυς τις εργασίες, θα παραλάμβανε τα χρήματα από το ΝΕΜ και θα απέδιδε λογαριασμό για τα έξοδα και, τέλος, να εντοιχίζεται με το πέρας των εργασιών αναμνηστική πλάκα με το όνομα του Βασιλείου Μελά, όπου αυτό δεν δημιουργούσε προβλήματα.... Η δράση του Επιμελητηρίου Μελά και η ανέγερση τόσων σχολείων, ιδίως κατά την πρώτη περίοδο της δράσης του, για την οποία σήμερα ο λόγος, έχει σχεδόν περάσει απαρατήρητη από την προσοχή της τοπικής αλλά και της εθνικής ιστοριογραφίας. Τούτο οφείλεται και στο γεγονός ότι η όλη αλληλογραφία μεταξύ τοπικών παραγόντων και ΝΕΜ διεξαγόταν μέσω των κατά τόπους προξενικών αρχών που έδιναν τις αρμόδιες εντολές αλλά και από το γεγονός ότι το Ίδρυμα αυτό ποτέ δεν “διαφήμιζε” το έργο του, με αποτέλεσμα να παραμείνει και το αρχείο του και κυρίως, βέβαια, η τόσο ουσιαστική δράση του σε γενικές γραμμές άγνωστη ή γνωστή σε πολύ στενό κύκλο. Με βάση αυτήν τη γενική διαπίστωση, μπορούμε ανεπιφύλακτα να υποστηρίξουμε ότι όσον αφορά την περιοχή του τότε σαντζακίου Σερρών βρίσκουμε λίγες αναφορές της τοπικής ιστοριογραφίας⁹ για τη δράση του ΝΕΜ και ειδικότερα όσον αφορά την ανέγερση σχολικών κτιρίων στην πόλη των Σερρών και στην κωμόπολη της Νιγρίτας. Εξάλλου πρέπει να παρατηρήσουμε ότι οι αναφορές αυτές είναι αποσπασματικές και έχουν ενταχθεί κυρίως στους μηχανισμούς που κατευθύνουν, χρηματοδοτούν και επιθεωρούν την εκπαιδευτική πρακτική, όπως αυτή πραγματώνεται στην περιοχή του σαντζακίου Σερρών.

Σύμφωνα με αυτά από την περίοδο του 1870 περίπου εκδηλώνεται στην περιοχή του προξενείου Σερρών σύντομη δράση του ελληνικού κράτους που καλύπτεται κάτω από τη δράση διαφόρων εταιρειών και συλλόγων της

8. Βλ. τα Πρακτικά των Συνεδριάσεων του ΝΕΜ, τ. 1, σσ. 242-243 (Συνεδρίαση της 28^{ης} Φεβρουαρίου 1902). Φυσικά και όσα παρακάτω παραθέτουμε έχουν την τεκμηρίωσή τους στις αντίστοιχες σελίδες των δίτομων χειρόγραφων Πρακτικών του ΝΕΜ, επειδή το λυτό αρχείο, με απόφαση της τριμελούς επιτροπής τους καταστράφηκε το 1936.

9. Βλ. Γ. Αψηλίδη, «Χρηματοδότηση και επιθεώρηση ελληνικών σχολείων στην περιοχή των Σερρών στις αρχές του 20ού αιώνα», *Σίρις* 6 (1997-2002) 85-132 και Αι. Κουτουξιάδου, «Ευεργέτες κι ευεργεσίες στο χώρο της παιδείας στη Δράμα και στην ευρύτερη περιοχή της (1870-1922)», *Πρακτικά Δ' Επιστημονικής Συνάντησης, Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός (Δράμα, 16-19 Μαΐου 2002)*, Δράμα 2006, σσ. 361-388 και κυρίως σσ. 368 κεξ. (Η συγγραφέας του άρθρου έχει ερευνήσει και στο αρχείο του ΝΕΜ).

Πάσχα 1909, Εσωτερικό του Προξενείου Σερρών. Τρίτος από τα αριστερά ει-κονίζεται ο πρόξενος Σερρών Αντώνιος Σακτούρης που συνέβαλε αποφασιστικά στην ανέγερση σχολικών κτιρίων δαπάναις του ΝΕΜ στο σαντζάκι Σερρών.

(Γ.Α.Κ.-Αρχεία Ν. Σερρών, Συλλογή φωτογραφιών Δημ. Φλωριά, Α.Β.Ε. αρ. 583: Φιλική προσφορά του προϊσταμένου των ΓΑΚ-Αρχεία Ν. Σερρών Γιάννη Τσαρούχα).

Αθήνας και της Κωνσταντινούπολης¹⁰ (Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων¹¹, Φιλολογικός Σύλλογος, Φιλανθρωπική Αδελφότητα «Αγαπάτε Αλλήλους» κ.ά.) και τελικό αποδέκτη το Μακεδονικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Σερρών¹². Αποτέλεσμα της δραστηριότητας αυτής υπήρξε η ανέγερση πάνω από τριάντα σχολικών κτιρίων στην ευρύτερη περιοχή των μητροπόλεων Σερρών, Δράμας, Μελενίκου και Ελευθερουπόλεως. Από το 1886 το συντονισμό της σχετικής δράσης ανέλαβε το προξενείο Σερρών που γίνεται ο υποδοχέας και προωθητής των χρημάτων που αποστέλει το ελληνικό κράτος¹³.

Έτσι το ΝΕΜ έρχεται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα να συστοιχηθεί μαζί με τους παραπάνω φορείς στο γενικό σχεδιασμό της προώθησης της εκπαιδευτικής πολιτικής, ενώ οι πράξεις και οι δραστηριότητές του εντάχθηκαν στο οργανωμένο πλαίσιο που παρείχε το Γενικό Προξενείο Θεσ/νίκης και βέβαια το προξενείο Σερρών, όσον αφορά την περιοχή για την οποία σήμερα ο λόγος. Όπως αποκαλύπτει λοιπόν το αρχείο του ΝΕΜ και το αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά συνήργησε στην ανέγερση των παρακάτω εκπαιδευτηρίων στην περιοχή του σαντζακί-

10. Για τους συλλόγους και τη δράση τους, βλ. Κ. Θ. Μπονίδη, *Οι Ελληνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι ως φορείς εθνικής παιδείας και πολιτισμού στη διαφιλονικούμενη Μακεδονία (1869-1914)*, Θεσσαλονίκη 1996.

11. Για τη δράση του Συλλόγου στη Μακεδονία, βλ. [Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων], *Η δράσις του Συλλόγου κατά την εκατονταετίαν 1869-1969*, Αθήνα 1970.

12. Πολύ δραστήριος σύλλογος με εκατοντάδες μέλη, για τον οποίο, βλ. Παπαδόπουλου, *ό.π.*, σσ. 46, 54-57. Κουτουξιάδου, *ό.π.*, σ. 375, σημ., όπου και η σχετική βιβλιογραφία, καθώς και στην πρόσφατη μελέτη του Π. Σαμσάρη, «Ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών. Η εκπαιδευτική και πολιτιστική του δράση», *Σεραϊκά Ανάλεκτα* 4 (2006) 57-112.

13. Αψηλίδη, *ό.π.*

ου Σερρών (η κατάταξη των πληροφοριών κατά χρονολογική τάξη):

1. Βαν(ρ)ακλή Τζουμαγιά (σημ. ονομασία Ηράκλεια)¹⁴: Εκ μέρους των αρχών της κοινότητας του χωριού αυτού εκδηλώνεται πολύ πρώιμα η πρώτη προσπάθεια για την ίδρυση σχολικού κτιρίου στη Μακεδονία δαπάναις του ΝΕΜ, η οποία, όμως, δεν εμπίπτει χρονολογικά στο σχήμα που προηγουμένως συνοπτικά σκιαγραφήσαμε, αφού οι σχετικές διεργασίες εντοπίζονται ευθύς με την έναρξη λειτουργίας του Επιμελητηρίου και συγκεκριμένα το 1896. Ωστόσο, το Επιμελητήριο προκειμένου να χρηματοδοτήσει το αίτημα αυτό θέτει την προϋπόθεση να αναλάβει την υλοποίηση του έργου ο «Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων»¹⁵, μάλλον επειδή αισθάνεται ακόμα αδύναμο να αναλάβει τη σχετική πρωτοβουλία και μάλιστα τόσο μακριά από την έδρα του. Τις πληροφορίες για την εκπαιδευτική κατάσταση της περιοχής στο ΝΕΜ δίνει ο πρώην πρόξενος Σερρών στην περιοχή -προκειμένου να αιτιολογηθεί το αίτημα- και η απόφαση του Επιμελητηρίου προβλέπει τη διάθεση 250 οθωμανικών λιρών. Η σχετική τεκμηρίωση δεν μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε αν τελικά ιδρύθηκε το νηπιαγωγείο με τάξεις παρθεναγωγείου, όπως προέβλεπε ο αρχικός σχεδιασμός.

2. Νιγρίτα¹⁶: Η πρώτη μνεία εμπλοκής του ΝΕΜ στα σχολικά πράγματα της μακεδονικής αυτής κωμόπολης ανάγεται στο φθινόπωρο του 1905, όταν φθάνουν στο ελληνικό Υπουργείο των Εξωτερικών δύο επιστολές του προξένου Σερρών Μιχαήλ Τσαμαδού¹⁷ και του μητροπολίτη Σερρών Γρηγορίου¹⁸ αντίστοιχα, που παρακαλούν για την αποστολή του ποσού 1000 οθωμανικών λιρών προκειμένου να αποπερατωθεί η Αστική σχολή της Νιγρίτας. Το Υπουργείο εκτιμώντας την κατάσταση απευθύνεται προς το ΝΕΜ και παρακαλεί για την ικανοποίηση του αιτήματος λόγω στενότητας πόρων του Δημοσίου. Πράγματι, το ΝΕΜ αναλαμβάνει την πραγμάτωση του έργου προσφέροντας όμως αντί των 1000 λιρών τελικά 300¹⁹. Οι σχετικές διεργασίες για την εκταμίευση των λιρών αυτών θα διαρκέσουν σχεδόν όλο το 1906 καθώς έπρεπε να συγκεντρωθεί παράλληλα και ένα ποσόν από

14. Στοιχεία για την εκπαιδευτική κατάσταση στην κωμόπολη αυτή, βλ. στα: Μακέδνος Αμύντωρ, «Η πεδιάς των Σερρών και η πόλις Βαρακλή-Τζουμαγιά», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, έτος Α´ (1908) 257-264. Αψηλίδη, ό.π., σσ. 113-118. Παπαδόπουλου, ό.π., σσ. 58-59.

15. Ειδικότερα για τη δράση του Συλλόγου στη Μακεδονία, βλ. *Σύλλογος...*, ό.π., και Μπονίδη, ό.π.

16. Για την εκπαιδευτική κατάσταση στην πόλη αυτή την περίοδο που μας απασχολεί, βλ. Παπαδόπουλου, ό.π., σσ. 59-60, 221.

17. Μ. Τσαμαδού, *Αναμνήσεις εκ του διπλωματικού μου σταδίου (1897-1933)*, Κάιρο 1931.

18. Πρόκειται για τον τρίτο κατά σειράν μητροπολίτη με το όνομα Γρηγόριος που υπηρέτησε στη μητρόπολη Σερρών από το 1892-1909 κατά κόσμον έφερε το επώνυμο Ζερβουδάκης και εκλέχτηκε διαδοχικά μητροπολίτης Ρόδου (1887), Σερρών (1892), Κυζίκου (1909), Χαλκηδόνος (1913) και οικουμενικός πατριάρχης (1923) ως Γρηγόριος Ζ΄.

19. Οι σχετικές πληροφορίες διασώζονται στα Πρακτικά του ΝΕΜ και σε έγγραφα του Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών (ΑΥΕ), βλ. επιπλέον και Αψηλίδη, ό.π., σ. 93.

συνεισφορές των κατοίκων της Νιγρίτας, οι οποίοι πράγματι θα συγκεντρώσουν περίπου 400 λίρες. Νέες εμπλοκές θα παρουσιαστούν το 1907, όταν οι κάτοικοι της κωμόπολης παρά την εξαιρετική σοδειά μεταξιού δεν τηρούν τις υποσχέσεις τους για περαιτέρω ενέργειες· η όλη κατάσταση εμπλέκεται με την ίδρυση κτιρίου στη Ζηλιάχοβα, αλλά τελικά το κτίριο πρέπει με τον ένα ή τον άλλο τρόπο να ολοκληρωθεί.

3. Ζηλιάχοβα (σημ. Ονομασία Νέα Ζίχνη²⁰): Τον Οκτώβριο του 1907 ο γνωστός από τη δράση του πρόξενος Σερρών Αντώνιος Σακτούρης²¹ προτείνει στο ΝΕΜ να επιχορηγήσει την ανέγερση σχολικού κτιρίου στην κωμόπολη αυτή, συμπληρώνοντας το σχετικό ποσόν που είχαν ήδη συγκεντρώσει οι κάτοικοί της. Η πρόταση αυτή γίνεται δεκτή από το Επιμελητήριο και εγκρίνεται η εκταμίευση 300 οθωμανικών λιρών που η τριμελής²² επιτροπή των Ζηλιαχοβιτών θα έχει στη διάθεσή της. Οι ενέργειες συνεχίζονται σχεδόν επί μία τριετία ολόκληρο το 1910 επειδή τα ποσά από τοπικούς εράνους και συνδρομές δεν επαρκούν και το ΝΕΜ υποχρεώνεται στα μέσα του έτους αυτού να συνδράμει με άλλες εκατό λίρες, μετά από παρέμβαση του μητροπολίτη Δράμας Αγαθαγγέλου²³, στον οποίο την επιστολή τονίζεται η σημασία της κωμόπολης: «...της αρχαίας ημών Ζίχνης, νυν, ως γνωστόν, έδρας καϊμακάμη, εις ην υπάγονται και ουκ ολίγα βουλγαρόφωνα χωριά, εν οίς υπάρχει και αναπτύσσεται η εθνική συνείδησις, ότι μεθ' όλην την βουλγαροφωνίαν είναι γνήσιοι ομογενείς». Ο μητροπολίτης επιζητά την καταβολή μικρού ποσού προκειμένου, όπως γράφει, «...και το κτίριον αξιοπρεπέστερον έσεται και διάκοσμος εσωτερικός απαραίτητος θα παρακολουθήση άμεσος... ευνόητον δ' ότι και πλαξ μαρμαρίνη στηθήσεται, κτιζομένη εν τινι τοίχω, περίοπτος τω εισερχομένω, δηλούσα τον χρόνον και τον σκοπόν της ανεγέρσεως του κτιρίου μετά του τετιμημένου ονόματος του χορηγούντος, άνευ παρεξηγήσεως τινός λαμβανομένων προς τούτο καταλλήλων μέτρων...»²⁴... Ολόκληρο το 1910 και οι τρεις πρώτοι μήνες του 1911 καλύπτονται από την ανταλλαγή εγγράφων σχετικά με την ανέγερση του

20. Β. Πασχαλίδη, *Δραμινά Ιστορικά*, 67 μελέτες για τη Δράμα και την περιοχή της, Δράμα 1992, σ. 45, όπου στοιχεία για το συμπαγή ελληνικό πληθυσμό της κωμόπολης αυτής.

21. Β. Λαούρδα, «Ο Μακεδονικός Αγώνας εις την περιοχή των Σερρών κατά το 1907 (Εκθέσεις του προξένου Σακτούρη)», *Σερραϊκά Χρονικά* 3 (1959) 5-143, βλ. επίσης Αθαν. Καραθανάση, *Ο ελληνισμός και η μητρόπολη Νευροκοπίου κατά τον Μακεδονικό Αγώνα*, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 81-82, όπου στοιχεία για τη δράση του προξένου στην περιοχή Σερρών καθώς και ολοσέλιδη φωτογραφία του (σ. 193).

22. Τα δύο πρόσωπα αυτής της επιτροπής που έχουμε εντοπίσει είναι ο Δημ. Χρυσοστόμου και ο Κ. Νούσης ενώ το τρίτο υπογράφει εξαιρετικά με δυσανάγνωστο τρόπο.

23. Γνωστή εκκλησιαστική προσωπικότητα που έδρασε ποικιλοτρόπως (κατά κόσμον Στυλιανός Κωνσταντινίδης). Μητροπολίτης Δράμας εκλέχτηκε στις 13 Μαρτίου 1910, αναγκάστηκε από τους Γάλλους να εγκαταλείψει την έδρα του κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και να ζήσει στη Θεσσαλονίκη, από την οποία επέστρεψε και πάλι στη Δράμα ως μητροπολίτης το 1919, όπου και παρέμεινε έως τον Οκτώβριο του 1922.

24. Η επιστολή του μητροπολίτη απόκειται στο ΑΥΕ, φ. 1912, 67.1 (2).

σχολικού κτιρίου της Ζηλιάχοβας, με άλλα λόγια επιζητούνται οι τρόποι της εξεύρεσης του ποσού που απαιτείται για την αποπεράτωση του κτιρίου, το οποίο πάντως πρέπει να ολοκληρώθηκε τη χρονιά αυτή, αφού πάγια τακτική του ΝΕΜ ήταν να μην αφήνει ανολοκλήρωτο κτίριο του οποίου την ανέγερση είχε χρηματοδοτήσει με οποιονδήποτε τρόπο.

4. Μελένικο²⁵: Τον ίδιο χρόνο 1907, όταν το ΝΕΜ χρηματοδότησε την ίδρυση σχολικού κτιρίου στη Ζηλιάχοβα, ζητά πρόσθετες πληροφορίες από τον πρόξενο Σερρών Αντώνιο Σακτούρη για τη σκοπιμότητα ανέγερσης σχολικού κτιρίου και στο Μελένικο. Ο πρόξενος πράγματι απάντησε ότι είναι επιβεβλημένη η ίδρυση σχολείου και προτείνει την εκταμίευση 100 οθωμανικών λιρών προκειμένου να αποπερατωθεί το ήδη ανεγειρόμενο κτίριο. Τα πράγματα εξελίσσονται ομαλά, οι όροι του ΝΕΜ εκπληρώνονται και στις 7 Αυγούστου του επομένου, 1908, έτους ο πρόξενος Σακτούρης αναχωρώντας από την υπηρεσία αυτή παραδίδει στον αντικαταστάτη του Μ. Γιαννόπουλο δύο αποδείξεις για το ποσόν των 170 λιρών, που αποτελούν την τελευταία συνδρομή του ΝΕΜ για την αποπεράτωση των σχολών Μελενίκου και «Πετρίτσης», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στα έγγραφα²⁶.

5. Πετρίτσι: Στις 10 Μαΐου 1908 καταγράφεται στο βιβλίο Πρακτικών του ΝΕΜ η πληροφορία ότι το Ίδρυμα αποφάσισε να εισακούσει και πάλι το αίτημα του προξένου Σερρών Α. Σακτούρη και να χορηγήσει 170 λίρες για την αποπεράτωση του σχολείου της κωμόπολης αυτής, ποσόν το οποίο διαβιβάστηκε στους ιθύνοντες για την ανέγερσή του. Η ανέγερση του σχολικού κτιρίου συνδυάζεται με εκείνη της κοινότητας Μελενίκου, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, καθώς το πρωτόκολλο παράδοσης και παραλαβής κατά την αποχώρηση του προξένου Σακτούρη αναφέρεται και στα δύο σχολεία.

6. Σέρρες²⁷: Η εκδήλωση της σχετικής δραστηριότητας εκδηλώνεται στις 7 Νοεμβρίου 1909, όταν φθάνει στα γραφεία του ΝΕΜ επιστολή του προξένου Αντωνίου Σακτούρη, με την οποία αυτός ζητά από το Ίδρυμα την ανάληψη της χρηματοδότησης για την ανέγερση της Αστικής Σχολής της πόλης καθώς και τριών νηπιαγωγείων στις συνοικίες Αραμπατζή Μαχαλά, Κάτω Καμενίκη και Άγιοι Ανάργυροι²⁸. Το αίτημα του προξένου είναι

25. Η πόλη και ο ομώνυμος καζάς κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ανήκαν στο σαντζάκι των Σερρών για τα σχολικά πράγματα της πόλης, βλ. πολλά στοιχεία στο Παπαδόπουλου, *ό.π.*, σσ. 221, 229, 232, 237.

26. ΑΥΕ, φ. 1908.71^E. Φωτογραφία του κτιρίου, βλ. στο [Β. Μελά], *Νηπιακόν...*, *ό.π.*, σ. 19.

27. Από την πλούσια βιβλιογραφία για τα εκπαιδευτικά πράγματα της πόλης των Σερρών παραπέμπουμε εδώ στο: Π. Χατζηπαναγιώτου, «Η εκπαιδευτική κίνηση στο σαντζάκι των Σερρών με βάση τα στατιστικά δεδομένα», Ν. Π. Τερζής-Σ. Ζιώγου (επιμ.), *Η εκπαίδευση στη Μακεδονία κατά την Τουρκοκρατία. Πρώτη προσέγγιση και απογραφή*, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 129-160, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

28. Στοιχεία για την τοπογραφική διάταξη της πόλης και τις συνοικίες αυτές, βλ. στο Αψηλίδη, *ό.π.*, σ. 103 κ.εξ.

τεκμηριωμένο καθώς αναφέρει τις ενέργειες που έχουν ήδη έχουν γίνει (έχει εκδοθεί το σχετικό φερμάνι και έχουν συγκεντρωθεί 700 οθωμανικές λίρες) προς την κατεύθυνση αυτή, καθώς και τα επιπλέον ποσά που απαιτούνται για κάθε κτίριο ξεχωριστά. Για τα νηπιαγωγεία των τριών συνοικιών η πρόβλεψη του προξένου είναι 250, 350 και 350 λίρες αντίστοιχα.

Θα μεσολαβήσει ένα αρκετά μεγάλο διάστημα σιωπής αφού οι επόμενες πληροφορίες μας ανάγονται στον Μάρτιο του 1911 όταν ο πρόξενος Σερρών με επιστολή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών υπενθυμίζει τις σχετικές υποσχέσεις του ΝΕΜ²⁹. Νέες αναβολές, απώλεια των σχεδίων (στάλθηκαν κατά λάθος στην πόλη των Σκοπίων) κ.λπ., οδηγούν στην υποβολή νέων σχεδίων του αρχιτέκτονα Δ. Κ. Πρινόπουλου και προϋπολογισμού 2500 οθωμανικών λιρών για την ίδρυση της Αστικής Σχολής, ποσού βέβαια που δεν μπορεί να εκταμιευθεί ολόκληρο από το ΝΕΜ, που έχει αναλάβει την υποχρέωση καταβολής 700 λιρών (τα υπόλοιπα προβλέπεται ότι θα προέλθουν ως εξής: 600 λίρες από το Νοσοκομείο, 600 από την εκποίηση ενός κοινοτικού χανιού και όσα υπολείπονται θα συμπληρώσουν τοπικοί έρανοι). Οι Σερραίοι Σωτήριος Βαβιάλας, Νικόλαος Μόσχος, Βασ. Γιαβανής, Αθαν. Νασουτσίκ, Νικόλαος Πορναλής και Γεώργιος Κούγος αναλαμβάνουν ως μέλη της επιτροπής ανέγερσης της σχολής με ενέργειες και έργα που θα συντηρηθούν όλο το 1911, ενώ διαδοχικά θα ασχοληθούν με το μεγάλο αυτό έργο και οι πρόξενοι Σερρών Σακελλαριάδης και Άννινος-Καβαλιεράτος. Ωστόσο, το έργο αυτό θα παραταθεί και έως το 1912, ενώ η πυρκαγιά της πόλης από τους Βουλγάρους, ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος και οι εχθροπραξίες που έλαβαν χώρα στην περιοχή αυτή παρατείνουν την εκκρεμότητα ως το 1914. Πράγματι, το έτος αυτό ο Άννινος-Καβαλιεράτος, πρώην πρόξενος Σερρών που τώρα υπηρετεί ως νομάρχης, επιμένει για την ανοικοδόμηση του κτιρίου και το ΝΕΜ λαμβάνοντας υπόψη τις μεγάλες καταστροφές που έπαθε η πόλη αναλαμβάνει καθ' υπέρβαση των κανόνων που διέπουν συνήθως τις χρηματοδοτήσεις του, την αποστολή όλου του ποσού που απαιτείται (περίπου 2.000 οθωμανικές λίρες).

7. Τέλος υπάρχει η πληροφορία ότι προς τα τέλη του 1909 το ΝΕΜ χρηματοδότησε με το ποσόν των 250 λιρών την ανέγερση σχολείου στο χωριό Στάρτσιοβο³⁰ Μελενίκου μετά από αίτημα του προξένου Θεσσαλονίκης. Για το κτίριο πάντως αυτό δεν διαθέτουμε καμιά περαιτέρω πληροφόρηση.

Με βάση τα στοιχεία που συνοπτικά παρατέθηκαν³¹ πιστεύουμε ότι γίνεται γνωστή, έστω και με αυτόν τον ελλειμματικό τρόπο, η δράση ενός ευεργετικού ιδρύματος του κέντρου προς την εκτός των ορίων του τότε

29. ΑΥΕ, φ. 1912.67. 1(2).

30. Χωριό που ανήκε τότε στον καζά Μελενίκου και τώρα βρίσκεται εκτός των ελληνικών συνόρων· πληροφορίες για τον οικισμό αυτό, βλ. Αψηλίδη, ό.π., σ. 132.

31. Αναλυτικές πληροφορίες βέβαια καθώς και η αναλυτική τεκμηρίωση υπάρχουν στην εργασία Ο. Παλαιολόγου-Μιχαηλάρη, *Οι παιδικοί...*, ό.π. στα αντίστοιχα κεφάλαια.

ελληνικού κράτους περιφέρεια, η οποία αποτελώντας διεκδικούμενο τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας βρίσκεται στο επίκεντρο ποικίλων διεκδικήσεων. Η συνεισφορά παρομοίων ιδρυμάτων ούτε μικρή ούτε αμελητέα υπήρξε, όπως αποδεικνύουν τα πράγματα. Η σχετική επιγραφή που έχει τοποθετηθεί στα επιβλητικά εκπαιδευτήρια της Δράμας αλλά και της Προσοτσάνης, του διπλανού νομού, σχολικά κτίρια που επίσης χρηματοδότησε το ΝΕΜ, υπό ανάλογες περιστάσεις αναφέρει: «*Αρχιερατεύοντος Χρυσσοστόμου Χορηγούντος Μελά συνεπικουρούντων ορθοδόξων Ελλήνων Δράμας το περικαλλές οικοδομήθη των μουσών τόδε μέγαρον, ένθα εισιόντες παίδες Ελλήνων προγονικής της έσω και της θύραθεν σοφίας αρύεσθε νάματα*». Με την αλλαγή δύο-τριών ονομάτων που θα άρμοζαν στην περίπτωση των σχολείων που ίδρυσε το ΝΕΜ στο σαντζάκι Σερρών, θα εμφανίζονταν βέβαια κάποιοι άλλοι πρωταγωνιστές, αλλά η ουσία θα παρέμεινε η ίδια.

ABSTRACT

PANAGIOTIS D. MICHAILARIS

THE CONTRIBUTION OF THE MELAS INFANT TRUST TO THE FOUNDING OF SCHOOLS IN THE SANJAK OF SERRES IN THE EARLY 20TH CENTURY

The Melas Infant Trust (NEM) was set up under the terms of the will of Vasilios Melas, uncle of Pavlos, in 1894 for the purpose of building schools in areas of the then Greek state and also wherever else there were Greek population groups, with the exception of Athens. Its funds came from the rent from the Grand Melas Residence (formerly the main Athens Post Office).

In the early period of its existence (until 1922), assisted by the Foreign Ministry (i.e. by the local consular authorities), the trust was active in areas where Greece and other Balkan countries had national claims (Asia Minor, Thrace, Epiros, Macedonia) and financed the construction of many schools.

Understandably enough, the NEM took a lively interest in the region of Macedonia, especially the area covered by the sanjak of Serres, where there was an open field of action for national aspirations and where the question of education in such circumstances acquired great importance. This paper, then, focuses on the NEM's activity in the sanjak of Serres, as this activity was intensive and persistent: the NEM decisively contributed to the building of schools both in Serres town (1909) and in various local villages: Varakli Djumaya (now Iraklia; 1896), Nigritya (1905), Ziliahova (now Nea Zihni; 1907), Melnik (1907), Petritsi (1908), and Startsiovo (now Startsevo; 1909).

This paper explains how the villages were selected, the part played by the local officials and the metropolitan and the consul of Serres, and how the NEM sent and distributed the money, and discusses the schools that were built and their present fate.

ΧΟΡΗΓΟΙ:

ISBN: 978-960-86390-8-9